

Чехівський Ярослав Олегович, студент факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, вулиця Пушкінська, 77, Харків, Харківська область, тел.: +38068789934, email: chehovskyyaroslav@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9591-0469>

Починок Олександр Вікторович, студент факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, вулиця Пушкінська, 77, Харків, Харківська область, тел.: +380637362904, email: poginokalexandr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5000-219X>

АДВОКАТСЬКА МОНОПОЛІЯ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ, А ТАКОЖ ЗАКОНОДАВСТВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Анотація. Адвокатська монополія від часів внесення змін у національне законодавство – це новела незалежної України. Змістом статті охоплюється глибокий аналіз конституційної реформи в Україні, що стосується адвокатської монополії та визначення основних переваг та недоліків монополії адвокатури в Україні через призму практики Європейського суду з прав людини, а також досвіду зарубіжних країн. Відтак, у статті аналізуються такі рішення як «Загородній проти України», а також «Молдавська проти України», які є основними, оскільки є правовстановлюючими стандартами щодо питання межі втручання у право на суд особи. У цій статті також проаналізовано досвід різних передових країн світу щодо вирішення місця адвокатської монополії, зокрема Німеччини, Австрії, Сполучених Штатів Америки, Італії, Туреччини тощо. Також у даній статті аналізу піддана практика Конституційного суду України, у тому числі у справі Солдатова, яка є первинною справою, що встановила певний стандарт на здійснення захисту і представництва осіб у суді в Україні, а також нещадного висновку Конституційного суду у справі щодо скасування адвокатської монополії в Україні. Окремо наголошено на неузгодженості національної судової практики органу конституційної юрисдикції з тими міжнародними стандартами, які пропонує європейське співтовариство, а також тим досвідом, який вже запровадили у своєму внутрішньому законодавстві передові демократичні країни світу. У висновках обрано позицію, що все ж таки Україна, обравши євроінтеграційний, демократичний напрям, безумовно потребує існування адвокатської монополії під час представництва інтересів осіб чи наданні захисту. Це зумовлено тим, що навіть сьогодні ми вже є спостерігачами того, наскільки змінилось правосуддя в Україні: від ведення змагального і насиченого процесу у судовому засіданні до належної аргументації і обґрунтування судових рішень. Надаючи такі широкі можливості інституту адвокатури на здійснення представництва, держава створює додаткові гарантії для осіб щодо належного і ефективного захисту ймовірно порушеного права. Запровадження адвокатської монополії є дієвим механізмом, який зумовлює надання кваліфікованої правової допомоги у вирішенні тих чи інших

юридичних питань, а відтак є безумовно правильним напрямком до розвитку правозахисних можливостей.

Ключові слова: адвокатська монополія, адвокатура, адвокатська діяльність, адвокати, захист прав, представництво.

***Chekovsky Yaroslav Olegovich**, th year student of the Faculty of Advocacy of the National Law University named after Yaroslav the Wise, street Pushkinska, 77, Kharkiv, 61024, tel.: +38068789934, email: chehovskyyaroslav@gmail.com, <https://0000-or00095.-0469>*

***Pochinok Oleksandr Viktorovich**, 5th year student of the Faculty of Advocacy of the National Law University of the Name of Yaroslav the Wise, vulytsia Pushkinska 77, Kharkiv, 61024, tel. +380637362904, email: poginokalexandr@gormail.com, <https://poginokalexandr@gormail.com-219X>*

LAWYER MONOPOLIYA IN UKRAINE THROUGH THE PRISM OF THE PRACTISE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES

Annotation. The lawyer's monopoly since the amendment of national legislation is a novella of independent Ukraine. The content of the article covers an in-depth analysis of the constitutional reform in Ukraine concerning the legal monopoly and identifying the main advantages and disadvantages of the legal monopoly in Ukraine through the prism of the case law of the European Court of Human Rights and foreign experience. Therefore, the article analyzes such decisions as «Zagorodnaya v. Ukraine» and «Moldavska v. Ukraine», which are the main ones, as they are the legal standards on the issue of the extent of interference with the right to trial. This article also analyzes the experience of various advanced countries in resolving the place of the lawyer's monopoly, in particular Germany, Austria, the United States, Italy, Turkey and others. This article also analyzes the practice of the Constitutional Court of Ukraine, including in the case of Soldatov, which is the primary case that set a standard for the protection and representation of persons in court in Ukraine, as well as the ruthless conclusion of the Constitutional Court in the case of abolition in Ukraine. The inconsistency of the national jurisprudence of the body of constitutional jurisdiction with the international standards proposed by the European community, as well as the experience already introduced in its domestic legislation by the advanced democracies of the world. The conclusions take the position that Ukraine, having chosen the European integration, democratic direction, definitely needs the existence of a lawyer's monopoly in representing the interests of individuals or providing protection. This is due to the fact that even today we are already observers of how much justice has changed in Ukraine: from a competitive and intense trial in court to the proper argumentation and justification of court decisions. By providing such ample opportunities for the bar to provide representation, the state creates additional guarantees for individuals to properly and effectively protect the allegedly violated right. The introduction of a lawyer's monopoly is an effective mechanism that presupposes the provision of qualified legal assistance in resolving certain legal issues, and therefore is certainly the right direction for the development of human rights opportunities.

Key words: advocacy monopoly, advocacy, lawyer, representation

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день, одним з найбільш актуальних та дискусійних питань концепції реформування адвокатури в Україні є введення «адвокатської монополії» на представництво сторін в суді. Така актуальність зумовлена тим, що наразі адвокатура є визначальним інститутом у здійсненні правосуддя, формуванні судової практики, а найголовніше у питанні наданні належної правової допомоги пересічним громадянам, які потребують захисту у своїх правах та інтересах. Адвокатська монополія від часів внесення змін у національне законодавство – це новела незалежної України, яка потребує належного наукового аналізу не тільки у контексті правового регулювання, але й у контексті стандартів, що висуває європейська спільнота, наприклад Європейський суд з прав людини під час дослідження цього явища на предмет порушення права на суд, права на захист особи, а також внутрішніх стандартів провідних розвинутих країн світу, де адвокатура є важливим інститутом правотворчості і правоформування. Така необхідність аналізу обумовлена тим, що наразі як серед науковців і провідних вчених, так і практикуючих юристів, представників різноманітних органів публічної влади точаться дискусії щодо необхідності і доцільності запровадження інституту адвокатської монополії в Україні. Хоча це питання вже було предметом розгляду у деяких наукових публікаціях та на чималій кількості семінарах, конференціях, проте все одно залишилась

значна кількість кутів, зі сторони яких ця проблема так і не була розглянута.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Окреслене питання у різні часи досліджували такі науковці, як Є.В. Васьковський, М.М. Вінавер, Л.Є. Владиміров, О.Н. Стоянов, І.Я. Фойницький, а також сучасні вчені: М.Р. Аракелян, О.А. Банчук, Є.Ю. Бова, А.В. Богма, О.Н. Бондар, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, С.В. Гончаренко, І.Ю. Гловацький, Ю.М. Грошевий, М.С. Демкова, О.Л. Жуковська, Я.П. Зейкан, М.А. Маркуш, О.Р. Михайленко, А.В. Іванцова, В.М. Ісакова, К.П. Коваль, Т.С. Коваленко, А.В. Кузьмінних, В.С. Лічко, С.М. Логінова, В.Т. Нор, М.В. Руденко, С.Ф. Сафулько, О.Д. Святоцький, В.О. Святоцька, В.В. Сердюк, М.І. Сірий, З.Д. Смітєнко, М.В. Стоматіна, Н.М. Таварткіладзе, Л.В. Тацій, Р.С. Титикало, Д.П. Фіолевський, С.Я. Фурса, Н.В. Хмелевська, П.В. Хотенець, В.П. Шибіко, Ю.Т. Шрамко, О.Г. Яновська та ін.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є аналіз конституційної реформи в Україні, що стосується адвокатської монополії та визначення основних переваг та недоліків монополії адвокатури в Україні через призму практики Європейського суду з прав людини, а також досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день нормативне

регулювання адвокатської монополії визначене перш за все Конституцією України. Відтак, відповідно до ч. 4 ст. 131-2 Основного Закону (в редакції, що набрала чинності 30.09.2016 р.), виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Згідно із внесеними змінами до Конституції України від 30 вересня 2016 року, зазначається, що: 1) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131-1 та статті 131-2 цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. 2) представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року [1]. Слід зауважити, що саме Україна стала єдиною країною у світі, де монополія адвокатів на представництво інших осіб у суді закріплена на рівні Конституції.

Більшість сучасних науковців надаючи оцінку такій законодавчій новелі вказують, що адвокатська монополія – це безперечно позитивне явище, яке сприятиме розвитку і покращенню здійснення правосуддя, відновленню класичного змагального процесу у судових засіданнях, а також наданню належної і якісної правової допомоги.

Зокрема, на думку Т.Б. Вільчик, адвокатура – це необхідний засіб порятунку держави від природних процесів внутрішнього розпаду. Основний Закон містить безліч положень, що підтверджують зацікавленість держа-

ви у її існуванні. Як зазначає С.Є. Лібанов, адвокат захищає громадян не від закону, а від порушень закону щодо них, тобто своїми діями він сприяє зміцненню законності, підвищенню рівня довіри населення до закону, законності та держави загалом [2, с. 113].

Необхідно звернути увагу й на міжнародні стандарти, які пропонує європейська спільнота, при розгляді цього питання. Відтак, варто розглянути більш детально практику Європейського суду з прав людини, який шляхом тлумачення положень Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, встановлює ті мінімальні стандарти забезпечення непорушності прав людини, до яких має прагнути держава. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на захист і доступ до правової допомоги як невід'ємну складову частину права на справедливий суд (ст. 6).

При вирішенні питання порушення права на справедливий суд особи, щодо якої здійснювалось кримінальне переслідування і яка була обмежена у вільному виборі захисника, у справі «Загородній проти України» Європейський суд наголосив, що дійсно право заявника на вільний вибір свого захисника було обмежене, оскільки захисник за його вибором був юристом, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Однак на думку Суду, таке обмеження права на вільний вибір захисника само по собі не порушує питання за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, оскільки певна юридична кваліфікація може вимагатись для забезпечення ефективного захисту особи [3].

Водночас, у вказаній справі було визнано порушення права на справедливий суд з іншої причини. На момент розгляду справи національними судами Конституційним судом України було постановлено Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року, яким було наголошено, що обмеження права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, на вільний вибір захисниками інших юристів, які мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, суперечить положенням частини першої статті 59 та статті 64 Конституції України, за якими конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Зокрема, не можуть бути обмежені у будь-який спосіб права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 55, 59, 63 Конституції України [4]. Проте на момент обмеження права особи у вільному виборі захисника національне законодавство так і не було приведене у відповідність до зазначеного Рішення Конституційного суду України, що стало причиною порушення принципу юридичної визначеності, а отже й порушення права на справедливий суд.

Інша, не менш цікава справа, де Стразбузький суд висловився з приво-

ду адвокатської монополії в Україні – «Молдавська проти України». Заявниця звернулася до Суду, стверджуючи про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції. Вона скаржилася, що її представнику не було дозволено подавати касаційну скаргу з питань права і що таке обмеження не можна було передбачити під час спроби подати таку скаргу. Вона також стверджувала, що існує виняток з правила щодо представництва адвокатом, якщо справа була малозначною, але законодавство на момент оскарження не вказало, які справи слід вважати малозначними.

Суд у Страсбурзі нагадав, що право доступу до суду не є абсолютним, і може підлягати обмеженням, які дозволяються опосередковано, оскільки право на доступ до суду за своєю природою потребує державного регулювання, яке може змінюватися в часі та місці відповідно до потреб і ресурсів суспільства та окремих осіб.

Вимога про те, щоб сторона була представлена кваліфікованим адвокатом перед судом касаційної інстанції, як, наприклад, вимога, що застосовується в даній справі, не може розглядатися як така, що суперечить статті 6. Ця вимога чітко сумісна з особливостями статусу Верховного Суду як вищого суду, що розглядає скарги, і це загальна риса правових систем у ряді держав-членів Ради Європи. Навіть більш широке обмеження вільного вибору захисника, що звужує його до адвоката перед усіма судами, само по собі не може стосуватися статті 6 Конвенції, оскільки для забезпечення ефективного захисту особи можуть вимагатися конкретні юридичні кваліфікації. Однак таке обмеження права заявника повинно мати достатню під-

ставу у внутрішньому законодавстві, щоб уникнути свавілля [5].

За обставин даної справи заявник і її представник повинні були знати про однозначні перехідні положення Конституції, що стосуються потреби в представництві у Верховному Суді, яке повинно проводитися виключно адвокатами з 1 січня 2017 року.

Своєю чергою Комітет Міністрів Ради Європи, маючи на меті забезпечити права всіх верств європейського населення, в тому числі соціально незахищених, прийняв ряд рекомендацій, спрямованих на створення системи правової допомоги та полегшення доступу до правосуддя в країнах-учасниках. Наприклад, Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів стосується осіб, які «відповідно до національного законодавства кваліфіковані та уповноважені захищати та діяти від імені своїх клієнтів, займатися юридичною практикою, з'являтися в офіційній якості в суді й консультувати та представляти своїх клієнтів у питаннях права» [6]. Водночас у Рекомендації № R (93) 1 КМРЕ державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення запропоновано урядам держав-членів розглянути питання «про створення можливостей для недержавних організацій або добровільних організацій, які опікуються найбільш вразливими верствами населення, надавати допомогу в доступі до суду особам, котрі перебувають у такому залежному і нужденному становищі, що не можуть самі захистити себе; така допомога має стосуватися як провадження в національних судах, такі провадження в Європейських Ко-

місії та Суді з прав людини та інших міжнародних судових інстанціях» [7].

Що ж до європейської практики в питанні монополії адвокатів, то розрізняють три типи країн, а отже, три системи монополій:

1) країни, в яких адвокати володіють монополією на всі види юридичних послуг, у тому числі на надання юридичних консультацій (повна монополія). Такими, зокрема, є Іспанія, Франція, Німеччина, Австрія, Чехія, Угорщина;

2) країни, в яких адвокати володіють монополією лише на захист і представництво в судах (часткова монополія). До них відносяться Бельгія, Італія, Нідерланди, Об'єднане Королівство, Ірландія, Литва, Норвегія, Португалія;

3) країни, де відсутні будь-які прояви монополії на ринку юридичних послуг (демонополія). Така ситуація має місце у Фінляндії та Швеції.

Як зазначають експерти, більшість європейських країн належить до перших двох груп у різних варіаціях їхніх моделей. У будь-якому разі всі вони передбачають, що захист у кримінальних справах може здійснюватися виключно адвокатами. І лише декілька країн належить до третьої групи, що зумовлено силою національної правової традиції та є досить рідким явищем [8].

Слід звернути увагу й на досвід зарубіжних країн у вирішенні питання визначення місця адвокатури і надання можливості монополії у представництві інтересів осіб і наданні захисту. Виключне представництво адвокатами інтересів клієнтів у судах діє у переважній більшості європейських країн та США. В таких країнах, як Туреччина, Іспанія, Італія та Німеч-

чина діє виключно адвокатура на всіх рівнях судового представництва. З 48-ми країн Європи в 33-х адвокатська монополія діє для захисту обвинуваченого, а в 22-х - також і для представництва інтересів потерпілого. Щодо цивільних справ, то адвокати мають монополію в 18-ти країнах.

У багатьох європейських країнах виключне право адвокатів на представництво у судах реалізується вже не один десяток років. Наприклад, в Німеччині та Австрії, де рівень професіоналізму адвокатів є одним з найвищих, державна політика запровадження адвокатської монополії була розпочата 50 років тому.

Таким чином, вітчизняна практика регулювання адвокатської монополії на ринку юридичних послуг та її масштаб є проявом узгодженого розвитку інституту адвокатури та правового статусу адвоката в руслі євроінтеграційних процесів. Ключовим питанням і завданням у такому випадку стає якість правової допомоги, фундамент якої має скласти діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін.

Інше питання, наскільки такі сучасні тенденції розвитку адвокатської монополії у світі, європейській спільноті, а також у світі стандартів, що висвітлює Європейський суд з прав людини, відповідають заявленим висновкам Конституційного суду України у справі щодо скасування адвокатської монополії. Власне, Конституційний суд України висловився, що «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість пред-

ставництво особи у суді може бути здійснене *за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом*. З аналізу частини першої статті 131² Конституції України у системному зв'язку з її статтею 59 випливає позитивний обов'язок держави, який полягає в гарантуванні участі адвоката у наданні професійної правничої допомоги особі з метою забезпечення її ефективного доступу до правосуддя за рахунок коштів держави у випадках, передбачених законом.

Як бачимо, національний орган конституційної юрисдикції не підлаштовується під ті стандарти, що пропонує європейське співтовариство, а також сучасні розвинуті країни світу, курс яких спрямований на розвиток демократії. Саме така неузгодженість між світовими стандартами розвинутих демократичних країн та внутрішньою судовою практикою породжує правові дискусії не тільки на науковому рівні, а й у практиці під час судового розгляду.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи зі всього вищенаведеного, можна наголосити на тому, що на сьогоднішній день Україна, обравши євроінтеграційний, демократичний напрям, безумовно потребує існування адвокатської монополії під час представництва інтересів осіб чи наданні захисту. Це зумовлено тим, що навіть сьогодні ми вже є спостерігачами того, наскільки змінилось правосуддя в Україні: від ведення змагального і насиченого процесу у судовому засіданні до належної аргументації і обґрунтування судових рішень. Вважаємо, що надаючи такі широкі можливості інституту адвокатури на здійснення представ-

ництва, держава створює додаткові гарантії для осіб щодо належного і ефективного захисту ймовірно порушеного права. Запровадження адвокатської монополії є дієвим механізмом, який зумовлює надання кваліфікованої правової допомоги у вирішенні тих чи інших юридичних питань, а відтак є безумовно правильним напрямком до розвитку правозахисних можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року // Розділ XV. Перехідні положення.

2. Вільчик Т.Б. Конституційно-правовий статус адвокатури України / Т.Б. Вільчик // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 2(8) [Електронний ресурс].

3. Рішення Європейського суду з прав людини «Загородній проти України». – Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#n93

4. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника). – Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>

5. Рішення Європейського суду з прав людини «Молдавська проти України». – HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193900>

6. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/rekomendaciji_komitetu_ministriv_radi_jevropi.html.

7. Рекомендація № R (93) 1 КМРЕ державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-93.doc>.

8. Профессия адвоката. Доклад рабочей группы «Профессиональные судебные системы». Восточное партнерство – Содействии правовой реформе в странах Восточного партнерства. – Страсбург. – Май 2012 г. – 318 с., с. 21

REFERENCES:

1. Konstytutsiya Ukrainy pryinyata na 5 sessii VRU vid 28 chervnya 1996 roku [The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628> [In Ukrainian].

2. Vilchik T.B. (2015). *Konstytutsiino-pravovyi status advokatury Ukrainy* [Constitutional and legal status of the Bar of Ukraine]. *Teoriya i praktika pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*, 2(8) [In Ukrainian].

3. Rishenya Yevropeiskogo sudu z prav liudyny «Zagorodniy proty Ukrainy» [Judgment of the European Court of Human Rights «Zagorodnaya v. Ukraine»]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#n93 [In Ukrainian].

4. Rishennya Konstytutsiynoho sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym zvernennym hromadyanyina Soldatova Hennadiya Ivanovycha [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional appeal of the citizen Soldatov Hennadiy Ivanovych] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> [In Ukrainian].

5. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny «Moldavs'ka proty Ukrayiny» [Judgment of the European Court of Human Rights «Moldavian v. Ukraine»] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193900> [In Ukrainian].

6. Rekomendatsiya № R (2000) 21 Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam pro svobodu profesiynoyi diyal'nosti advokativ, ukhvalena Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 727 zasidanni zastupnykiv ministriv 25 zhovtnya 2000 roku [Recommendation № R (2000) 21 of the Committee of Ministers to member states on the freedom of practice of lawyers, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 727th meeting of the Ministers' Deputies on 25 Oc-

tober 2000] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://sc.gov.ua/ua/rekomendaciji_komitetu_ministriv_radi_jevropi.html. [In Ukrainian].

7. Rekomendatsiya № R (93) 1 KMRYE derzhavam-chlenam pro efektyvnyy dostup do zakonu i pravosuddya dlya naybidnishykh verstv, ukhvalena Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 484 zasidanni zastupnykiv ministriv 8 sichnya 1993 roku [Recommendation № R (93) 1 of the EUMC to the Member States on effective access to law and justice for the poorest, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 484th meeting of the Ministers' Deputies on 8 January 1993] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/pereklik-dokumentiv/rek-93.doc>. [In Ukrainian].

8. Profesiya advokata. Doklad rabochey gruppy «Professional'nyye sudebnyye sistemy». Vostochnoye partnerstvo [The profession of a lawyer. Report of the Working Group "Professional Judicial Systems". Eastern partnership] – *Sodeystviye pravovoy reforme v stranakh Vostochnogo partnerstva [Promoting legal reform in the Eastern Partnership countries]*. – Strasbourg. – May 2012